

Terugblik Marijn Kruk
NIAS-fellow voorjaar 2020

Het was blanke mannen in Zuid-Afrika ten tijde van het Apartheidsregime ten strengste verboden om seks met zwarte vrouwen te hebben. Andersom natuurlijk ook, maar witte mannen werden geenszins ontzien. Straffen waren streng, veel pleegden zelfmoord in afwachting van hun proces. De schande was te groot. Maar hoe kon het dat op het moment dat het regime de teugels wat liet vieren uitgerekend deze teugel nog eens extra werd aangetrokken?

Het is de vraag die de Canadese historica Susanne Klausen oproept in haar presentatie. Het is donderdag 12 maart, en op de zolder van het *Netherlands Institute of Advanced Studies* (NIAS) heb ik samen met zo'n dertig medefellows met haar meegezocht naar een mogelijk antwoord op dit raadsel. Met de donkere balken, het zachte licht, en het zandgele bankstel heeft de ruimte iets huiselijks. Vanuit het raam kijk je op de monumentale grachtenpanden aan de Oudezijdsachterburgwal. Ik mocht er graag werken en zag me er mijn eigen boek al in elkaar zetten. Maar op die bewuste donderdag wordt die droom ruw verstoord.

Eerder die week was duidelijk geworden dat het coronavirus zich ook in Nederland had verspreid. Het leek een kwestie van dagen eer de regering vergaande maatregelen zou afkondigen. De Koninklijke Nederlandse Academie van Wetenschappen (KNAW), waaronder het NIAS valt, wilde dat niet afwachten en de presentatie van Klausen was nauwelijks voorbij op stafmedewerkers kwamen binnen en deelden A4tjes uit. Belangrijkste boodschap: het NIAS zal tot nader order sluiten. De fellows konden de volgende dag nog spullen uit hun werkkamer halen; op maandag was er wellicht nog een lunch. Vanaf dinsdag zou het gebouw sluiten. De directie had goede hoop dat het na enkele weken wel weer open zou gaan.

Dat liep anders, want pas in juni zou het gebouw weer openen, en dan steeds zeer mondjesmaat. Van de gezamenlijke lunches was geen sprake meer; presentaties geschieden allemaal online. Werken deed je thuis.

Dit was natuurlijk niet hoe ik me het had voorgesteld toen ik me in december kandideerde voor een plek als journalist-in-residence op het NIAS. Er was iemand uitgevallen, en het Fonds Bijzondere Journalistieke Projecten (FBJP) had een spoedprocedure opgezet opdat

er op 3 februari alsnog een journalist op het NIAS aan de slag kon. Sinds anderhalf jaar nu was ik bezig met een serie over de opkomst en impact van het Europese nationaalpopulisme, die mij kriskras over het continent had gevoerd. Geleidelijk was het plan gerezen om mijn observaties uit te werken tot een boek en het NIAS leek de geijkte plek om zoiets te doen. Een eigen werkplek, een maandelijkse toelage, een inspirerende groep collega's met wie ik naar hartenlust over de thematiek zou kunnen discussiëren – allemaal factoren die voor een freelancer niet vanzelfsprekend zijn, in ieder geval niet voor mij. Bijkomend voordeel was dat ik voor langere tijd in Nederland zou verblijven, en na ruim 15 jaar in het buitenland keek ik ook daar naar uit. Spoedprocedure bleek niets teveel gezegd, want spoedig na inzending van mijn kandidatuur kreeg ik bericht: het bestuur was enthousiast over mijn project en ik mocht komen.

Concreet betekende dat ik nu wel serieus werk moest maken van een reis naar Hongarije die voor januari stond gepland. Ik was in Engeland en Oostenrijk geweest, had Frankrijk doorkruist, net als Italië. Een bezoek aan Hongarije mocht niet in het project ontbreken. De invalshoek had ik al, met dank aan *L'Incorrect*, een weekblad dat dichtbij de nationalistischconservatieve Marion Maréchal staat, de gedroomde presidentskandidaat van radicaal rechts in Frankrijk.

Een tijdje terug had het special over Hongarije en Polen met als titel: *Le soleil se lève à l'Est* (De zon komt op in het Oosten). In het Westen zijn we inmiddels sterk geneigd om landen als Hongarije en Polen in een negatief daglicht te zien. Maar radicaalrechtse clubs en partijen hebben geen boodschap aan beschuldigingen over beknotting van de vrije pers of het ondermijnen van de rechtstaat. Zij zien deze landen, en vooral het Hongarije van Orbán, als een inspirerend voorbeeld, als een lichtend baken. Maar wát zien ze dan eigenlijk? Dat wilde ik zien te begrijpen en wel door in gesprek te gaan met figuren in of dichtbij de Hongaarse macht, met ministers, ideologen, academici en pro-regeringsjournalisten.

Een kleine drie weken bracht ik in januari in een ijzig Hongarije door, en met ruim 30 uur aan interviews stapte ik op 2 februari vanuit mijn woonplaats Parijs op de Thalys naar Amsterdam waar een dag later mijn NIAS-fellowship zou beginnen. Even voorbij Antwerpen ontdekte ik dat mijn twee koffers van het tussendek verdwenen waren. Gestolen. Mijn kleren, schoenen, mijn boeken, mijn aantekeningen, mijn paspoort, mijn rijbewijs, de fles Chassagne-Montrachet die ik

voor een vriend had meegenomen – alles weg. Alleen mijn laptop en mijn oplader had ik nog. Toevallig had ik die net voor Brussel uit mijn koffer gehaald om wat op te werken.

Dat was geen goed begin, en ook de wekenlange regenval, de storm en de duisternis die me in Amsterdam te wachten stond hielpen niet. Wat wél hielp was het schitterende appartement dat mij was toebedeeld in het fellowshuis op de Kloveniersburgwal. Verstoopt achter het eigenlijke grachtenpand, met een eigen opgang in de steeg, en uitzicht op de Zuidertoren. Wat ook hielp was het warme bad op het NIAS zelf. Ik had me geen warmer welkom durven wensen. Ook mijn medefellows, voor het overgrote deel als docent-onderzoeker werkzaam op een universiteit, bleken blij verrast. In de leerfabrieken die de moderne universiteit geworden is waren zij eraan gewend onderaan de hiërarchie te staan. Maar op het NIAS stond de staf ten dienste van de onderzoekers en niet van zichzelf of van de managers. Een verademing.

Allemaal hadden we onze eigen werkkamer, er was een lunchroom waar we geacht werden minimaal vier dagen per week met elkaar te eten. Ook waren er de wekelijkse presentaties, en tussendoor de excursies, de borrels, of gewoon het praatje met je buurman of in het voorbijgaan. Achteraf een extra zegen, want het maakte dat we elkaar in die vijf weken dat het duurde eer het NIAS sloot vanwege corona de kans hadden elkaar op zijn minst te leren kennen. En dat kwam weer van pas toen de presentaties noodgedwongen per videoverbinding werden voortgezet.

De lockdown betekende aanvankelijk dat ik werd teruggeworpen op het fellowshuis en zijn bewoners. Een aantal had ervoor gekozen om terug naar huis te gaan, maar anderen bleven. Sommigen wilden simpelweg niet uit de flow van hun schrijfsproces komen, zoals Suzanne (Canada); weer anderen kónden niet terug, bijvoorbeeld omdat de luchthavens van hun land waren gesloten, zoals het geval was voor Ulrike (Zuid-Afrika) en Basile (Kameroen). Sabah, een gevluchte academicus uit Koerdisch-Iran kon sowieso niet terug, maar Soma, zijn vrouw, zat vast in Teheran en hij beleefde angstige weken. Zeker de eerste weken kwamen we dagelijks bijeen om elkaar bij te praten over de situatie, waarbij ik me opwierp als de liaison tussen de Nederlandse samenleving en politiek en de fellows, want er waren natuurlijk tal van vragen omtrent het – soms onnavolgbare – regeringsbeleid (wel of geen

groepsimmunitet). Tegelijk kwam ook de wereld binnen met allerlei aangrijpende verhalen over vrienden en familie ver weg.

Van werken was amper nog sprake meer, zeker de eerste twee maanden. Hoe zou dat überhaupt kunnen als om je heen de wereld uiteenviel, of in ieder geval, er de nadrukkelijke schijn van had dat te doen? Voor mij kwam daar nog bij dat het volkomen ongewis was hoe de wereld er na ‘corona’ zou gaan uitzien, en wat dat voor ‘mijn’ nationaalpopulisten zou betekenen. Mijn reportages konden in de prullenbak, zoveel leek zeker. Wat zou ik er anders mee schetsen dan de wereld van gisteren?

Tegelijk bood de semi-lockdown ook onvoorziene mogelijkheden, zoals lange wandelingen door een uitgestorven Amsterdam. Soms ik ging er meerdere keren per dag op uit. Het weer was aldoor schitterend, de lucht onnavolgbaar blauw, en op de Nieuwmarkt was altijd wel wát leven, al was het maar een outlet waar je een versgemaakte cappucino kon afhalen. Ook de salon, en de keuken met het enorme kookeiland bood mogelijkheden. Ik heb er menig diner verzorgd, voor mijn medefellows, maar ook voor vrienden van buiten. Vishandel Tel, pal naast het fellowshuis, en gewoon open tijdens de lockdown, leverde de vis, van schol tot heek, van zeebaars tot heilbot, van griet tot dorade – ik kan me geen periode in mijn leven herinneren waarin ik zó frequent vis gegeten heb als tijdens mijn verblijf in het fellowshuis.

Na een aantal weken werden de presentaties hervat, maar het kon me niet echt inspireren eerlijk gezegd. Ik denk niemand niet, maar het was een manier om bezig te blijven, toch een zeker contact met elkaar te houden. Ik gebruikte mijn tijd om te lezen, vaak in boeken die ik anders niet zo snel zou hebben opengeslagen, zoals het oeuvre van de Leidse historicus Henk Wesseling (tevens oud-directeur van het NIAS). Of het mooie boek over de Avant-Gardisten van Sjeng Scheijen. Onderwijl werkte ik gestaag door aan mijn stuk over Hongarije; laat ik in dan in ieder geval dát afmaken, dacht ik. En zo gek zat ik echt nog niet in Amsterdam bedacht ik me. Zeker niet in vergelijking met Parijs waar een échte lockdown gaande was.

Maar hoe moest dat nu allemaal verder na de pandemie? Zou ik nog wel reizen kunnen maken? Als reizend journalist toch geen onbelangrijke vraag. En hoe moest dat nu verder met dat boek? Wat dat laatste betrof bracht Mai Spijkers uitkomst, mijn uitgever. Gedurende een etentje op het fellowshuis (ik de vis; hij de wijn) reikte

hij een nieuwe, actuele invalshoek aan. Niet geheel belangeloos, want ‘zo’n boekkie moet natuurlijk wel een beetje verkopen’. Toen na een maand of twee de pandemie in Nederland weer enigszins onder controle was konden er weer voorzichtig plannen worden gemaakt. Ook wat betreft het NIAS. In juni ging het gebouw weer open, zij het met allerlei strikte beperkingen. Overal waren nu rode en groene pijlen aangebracht die de looprichting aangeven en duidelijke maakten waar je mocht zitten of niet.

Gemeenschappelijke lunches waren er niet meer; symposia evenmin. Wel nam ik met mijn medefellow Matthijs Lok het initiatief tot een paneldiscussie over nationaalpopulisme in Spui25. Ook de NRC-journalist Marc Lievisse Adriaanse en UvA-politicoloog Sarah de Lange zaten aan. Het mocht wonderwjl op locatie plaatsvinden. Zonder publiek, maar dit was toch al iets.

Werken deed ik vanaf nu deels thuis, deels op de aangename zolder van het NIAS. En als het even kon stapte ik op het SUPboard dat ik voor de gelegenheid had aangeschaft. Zo verkende ik zo en passant de waterwegen van Amsterdam. En maakte ik me vrolijk over de verbaasde blikken van de toeristen wanneer ik bij terugkeer het ding de marmeren gang van het monumentale grachtenpand in sleepte. Nee, ik geloof niet dat ik me een fijnere, en inspirerender plek had kunnen wensen dan het NIAS en ben het FBJP zeer dankbaar voor de geboden kans daar zeven maanden te kunnen verblijven. Nu wel dat boek nog even afschrijven.